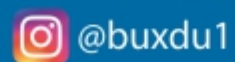
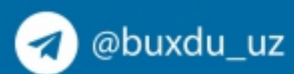
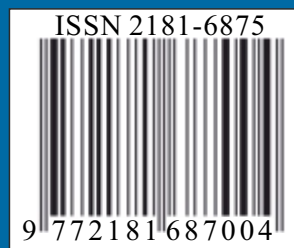

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

9/2023

9/2023

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2023, № 9, oktabr

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruruy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.
Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS

ANIQ VA TABIIY FANLAR *** EXACT AND NATURAL SCIENCES *** ТОЧНЫЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Fouzia A., Rasulov T.H.	Modified proximal point algorithm for minimization and fixed-point problem in geodesic space with positive curvature	4
Norkobilov A.T., Bakhtiyorov A.N., Elmanov J.B.	Modeling of membrane processes for the separation of azeotropic mixtures	9
Doliyev Sh.Q.	Juft regressiya va korrelyasiya tahlillari orqali noaniq sharoitlar uchun ekonometrik model tuzish	14
Dusanova G.M., Tadjiyeva M.K., Egamberdiyeva M.X., Qobilov F.Sh., Bozorov Sh.I.	Maktabgacha ta'lim muassasalarida 3-7 yoshli bolalar uchun ratsional ovqatlanish tamoyillarini ishlab chiqish	20
Farxodov S.U.	Texnologik jarayonlarni optimallashtirishda texnik vositalarni tadqiq qilish	28
Jumayev J., Fatilloeva M.N.	Manbasiz turli materialli bir o'lchovli sohalarida issiqlik tarqalishini sonli o'rganish	35
Rahmonov E.S.	Bir jinsli sohalarida Karleman formulasi	43
Raxmatov I.I., Jo'rayev H.O., Mirzayev M.S., Halimov N.N.	O'zbekiston sharoitida quyosh fotoelektrik stansiyalarini ishlatishning ilmiy-texnik imkoniyatlari	48
Shaxriddinov F.F., Akbarov M.M., Egamberdiyeva M.X., Ergashov A.M.	7-12 yoshdagi bolalarni ratsional ovqatlanishining yangi tamoyillarini ishlab chiqish	58
Shaxriddinov F.F., Berdimuradov X.T., Ibragimov A.K., Irgasheva M.E., Shodiyeva E.B.	Sportchilar uchun funksional ovqatlanish mahsulotlarini tahlil qilish	66
Barakayev N.R., Uzoqov Y.A., Ergashev A.M., Sayfullayev N.I.	O'zbekiston sharoitida zamonaviy un ishlab chiqarish texnologik liniyasini narariy jihatdan asoslash	74
Шарипов М.З., Хайитов Д.Э., Эргашева Н. М. Олимпур Ф.И., Файзиева З.Х., Зокирова З.М.,	Доменная структура бората железа	79
Bozorov I.N., Rasulov T.H., Tosheva N.A.	Panjaradagi chekli o'lchamli qo'zg'alishga ega bir zarrachali Hamiltonian uchun Birman-Shvinger prinsipi	84
Tosheva N.A.	Uchinchi tartibli operatorli matrilsalar oilasi uchun Birman-Shvinger prinsipi va uning tadbiqlari	91
Akramova D.I, Qurbonova D.N.	On classification of singularities related to oscillatory integrals	99

Jumayeva Ch.I.	Ba'zi to'rt o'lchamli Li algebralarining lokal ichki differensiallashlari	106
Зарипов Г.Т.	Технология производства напитков на основе составляющих природного характера	110
Меражова Ш.Б	Эквивалентность обратной задачи поставленной уравнению смешанного типа интегральному уравнению Фредгольма 1-рода	114
Bazarova S.J.	Elementary thermodynamics	120
TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ		
Navruzova M.G.	Tibbiy birliklarning folklor asarlaridagi genderologik tavsifi	127
Raxmanov B.A.	Surxondaryo etnodialektal xarakterdagi maqol va matallarning turlari hamda lingvomadaniy xususiyatlari	131
Nazarova S.A.	Turkiy tillarda shaxs tavsifining sintaktik ifodasi xususida	136
Akramov I.I.	An aphorism as an entire passage: mechanisms of structural-semantic organization	142
Nabiyeva Sh.I.	Formation and orthological genesis of the English literary language norms	148
Saidova M.U.	Ingliz adabiyotshunoslik lug'atlari xususida mulohazalar	152
Umurova Kh. Kh.	Linguoculturological analysis of axiological concepts of wedding rite in different cultures	158
Жўраева Ю.Ф	Ўзбек хотин-кизлар исмларида ой лексемасининг ўрни ва қўлланаши	162
Vaxidova F.S	Ziyorat turizmi terminlarining struktural qoliplari	167
Kilichev B.E.	Regionim – Buxoro toponimlarining bir guruhi	172
Мейлиева М.О.	Использование современных подходов в преподавании русского языка в условиях билингвизма: актуальные проблемы и рекомендации	176
Каримова Г.Х.	Лингвокультурологические особенности экклезионимов джизакской области	180
Қаҳҳорова Г.Ш.	Юкламаларнинг ёрдамчи сўзлар билан вазифадошлиги	186
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
Latipova S.T.	Tarixiy asarlarda Buxoroning hukmdor ayoli tavsifi	197
Meliyev X.N.	Gulbadan Begimning "Humoyunnoma" asari va tarjimalarida keltirilgan ruboiyning adabiy tahlili	203
Тўхсанов Қ.Р.	Румий "Маснавийи маънавий" манзумасининг аслият ва ўзбекча таржимасининг рақамларда берилиши	207
Болтаева Г.Ш.	О'zbek adabiyotida ilk Muxammas	215
Abdullayeva X.N.	Ingliz hamda o'zbek ertaklarida g'aroyib safar motivi	219
Habibova M.N.	Description of the Orient in Lawrence's "Seven pillars of wisdom"	223
Karamova Sh.L.	Aruz – metaforik tafakkurning keng maydoni sifatida	228
Karimova Sh.K.	Zamonaviy ingliz va o'zbek she'riyatida tovush takrorlarining o'ziga xos jihatlari	232
Muxtorova U.T.	Mumtoz adabiyot namunalarida ilohiy motivlar va rivoyatlarning qo'llanilish tamoyillari	240
Urazaliyeva M.G'.	Maya Anjelu asarlarining adabiy tanqidchilar tomonidan tahlil qilinishi	245
Xolova M.B.	Badiiy matnda xushmuomalalik strategiyalarining voqelanishi	251
Муртазаева Ф.Р.	Внутренний мир персонажей в «женской прозе» английских и американских писательниц	258

Норқўчқоров Ш. Ш.	Таҳлили жанрҳои шеърӣ дар “шачарат-ул-арӯз”-и Саид Музаффаралии асирӣ	263
Тухсанов К.Р.	“Маснавийи маънавий” и узбекская литература	268
Худойқулова М.А.	Рауф Парфи ижоди ҳақидаги баҳслар	273
Qahharova D.A.	Ko'ngil timsolining ramziy mohiyati	277
Саидова Н.З.	Современная узбекская проза: сохранение мировых литературных традиций	281
Чориева З.Б.	Лингвокультурологический анализ узбекских и английских скороговорок и загадок: сравнительная типология и особенности	285
Курбонова Г.С.	Лингвофалсафий қарашлар бадиий-фалсафий матнларнинг бош компоненти сифатида: интерпретация ва таржима муаммолари	290
MATNSHUNOSLIK VA ADABIY MANBASHUNOSLIK *** TEXTOLOGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Safarova H.O., Ismoilov N.	Xiromiy “Chor darvesh” asari toshbosma nusxasining Hamd bobi talqini	299
“NAVOIY GULSHANI”		
Bekova N.J.	Tatabbu' –yangi ijodiy maydon	302
FALSAFA VA HUQUQ, SIYOSATSHUNOSLIK *** PHILOSOPHY, LAW AND POLITICAL SCIENCES *** ФИЛОСОФИЯ, ПРАВО И ПОЛИТОЛОГИЯ		
Rashidov R.R.	Loyya Jirg'aning afg'on siyosiy tizimida tutgan o'rni va ta'siri	310
Musayev M.T.	Globalashuv sharoitida missionerlikning ijtimoiy-siyosiy munosabatlarga ta'siri	315
PEDAGOGIKA *** PEDAGOGICS *** ПЕДАГОГИКА		
O'ktamov M.O'.	Bo'lajak pedagoglarni kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslari	321
Jo'rayev I.I.	Umumta'lim maktablarida informatika fanini mobil texnologiyalar asosida o'qitish metodikasi	326
Холматова Ш.Т.	Инновационные подходы к обучению русскому языку в современных условиях	332
TARIX *** HISTORY *** ИСТОРИЯ		
Hayitov Sh.A., Hasanova H.Y.	Turkiston mintaqasida sanoat sohasidagi texnik yangiliklarning tarixiy tahlili (1917-1924 yillar)	337
Savriyev J.	O'rta Zarafshon vohasi yodgorliklari: Raboti Malik karvonsaroyining yaratilish hamda o'rganilish tarixidan ayrim ma'lumotlar	342
Каримов К.С.	Историческая интерпретация документов об общественных отношениях в деятельности народных судей Туркестана	346
IQTISODIYOT *** ECONOMICS *** ЭКОНОМИКА		
Саъдуллаев О.Т.	Корхоналар фаолиятига таъсир қилувчи рискларнинг назарий асослари ва уларни юзага келтирувчи омиллар таҳлили	351
Qolqanatov A.N.	Iqtisodiyotning globalashish sharoitida bozor faoliyatining amal qilishi (ijodiy ishlab chiqarishda)	359

INGLIZ ADABIYOTSHUNOSLIK LUG'ATLARI XUSUSIDA MULOHAZALAR

*Saidova Muxayyo Umedilloeyevna,
Buxoro davlat universiteti dotsenti, PhD
m.u.saidova@buxdu.uz*

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyotshunoslik terminlarining o'rganganlik darajasi va ahamiyati to'g'risida to'xtalib, ingliz adabiyotshunoslik terminlari lug'atlari va ulardagi adabiyotshunoslik terminlarining mavzuiy guruhlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: adabiyotshunoslik terminlari, adabiyot terminlari lug'ati, yondosh adabiy terminlar, tanqidiy terminlar, adabiy tanqid, adabiy tushuncha.

РАЗМЫШЛЕНИЯ ОБ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СЛОВАРЯХ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается значимость литературных терминов, приводится информация об английских словарях литературных терминов и тематическая классификация литературоведческих терминов.

Ключевые слова: литературные термины, словарь литературных терминов, сопутствующие литературные термины, критические термины, литературная критика, литературная концепция.

REFLECTIONS ON ENGLISH LITERARY DICTIONARIES

Abstract. This article discusses the importance and the significance of literary terms, provides information on English dictionaries of literary terms and a thematic classification of literary terms.

Keywords: literary terms, dictionary of literary terms, literary companion terms, critical terms, literary criticism, literary concept.

Kirish. Tildagi jamiki so'zlar, ularning tarixi, izohi, imlosi kabi muhim masalalar bilan lug'atshunoslik (leksikografiya) shug'ullanadi. Mukammal tuzilgan lug'at va so'zliklar u yoki bu tilning boyligini o'zida to'playdi. Lug'atlar qadimdan yaratilib kelingan va ular ikki guruhga bo'linadi: 1) qomusiy lug'atlarda mashhur shaxslar, ilmiy, siyosiy, adabiy hamda ishlab chiqarishga xos tushunchalar, borliqdagi predmetlar, hodisalar haqida ma'lumot beriladi; 2) lingvistik (tilshunoslik) lug'atlar bir tilli va ko'p tilli bo'ladi. Bir tilli lug'atlarga imlo lug'ati(so'zlarni to'g'ri yozishga yordam beradi), chappa lug'at (so'zlar oxirgi harfi bo'yicha alfavit tartibida joylashtiriladi), orfoepik lug'at (so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga yordam beradi), morfem lug'at (so'zlarni asos va qo'shimchalarga ajratishga yordam beradi), o'zlashma so'zlar lug'ati (chet tillardan kirgan so'zlarga ta'rif beriladi), frazeologik lug'at (iboralar lug'ati), terminologik lug'at (ma'lum fan sohasi bo'yicha atamalar haqida izoh beriladi), izohli lug'atlar (tilda mavjud bo'lgan so'zlarga izoh beriladi), chastotali lug'atlar (ma'lum asarlarda so'zlarning qo'llanish darajasi haqida ma'lumot beradi), paronimlar lug'ati (tilda mavjud bo'lgan talaffuzdosh so'zlar haqida ma'lumot beradi). Har qanday lug'atda kirish maqola tarzida lug'atning o'ziga xos tavsifiy belgilari beriladi. "Lug'atga kirish", "Lug'atdan qanday foydalanish kerak?", "Lug'atning tavsifiy belgilari" mavzulari ostida beriladigan bunday yo'riqnoma lug'atlarning boshi yoki oxirida ilova qilinadi. Lug'atning o'quv-uslubiy qurilmasi deganda har qanday lug'atning ilmiy asoslari boshqa lug'atlardan farqlanadigan tavsifiy belgilari, lug'at bilan ishlash uslublari bayon etilgan yo'riqnoma tushuniladi. Mutaxassislarning fikricha, lug'atlarning uslubiy qurilmasini lug'at bilan ishlashga doir leksikogrammatik topshiriqlar bilan kengaytirish, takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Chunki lug'atdagi birgina kirish maqolasi bilan foydalanuvchiga lug'atning ish uslubini tushuntirib bo'lmaydi. O'quv uslubiy qurilmaning lug'atdagi ma'lumotlarga munosabat bildirishga jalb qiluvchi savollar tizimi, qo'shimcha leksikografik belgilar va ularning izohi, diqqatni tortadigan noan'anaviy usullarda tuzilgan lug'at bilan ishlash mashqlari bilan boyitilishi lug'atlarning ahamiyatini yanada oshiradi. Demak, lug'atlar bilan ishlash samaradorligini oshirishda o'quv-uslubiy qurilmaning roli muhimdir. Nazariy leksikografiya lug'atlarni yaratishda amal qilinishi muhim bo'lgan quyidagi mezonlarni ajratadi:

1) psixologik o'lchov –lug'atdan foydalanuvchining yosh xususiyati bilan bog'liq ma'lumotlarni qamrab olish, lug'atlarni kichik, o'rta, katta yoshdagi o'quvchilarga moslab tuzishga asoslanadi;

2) sotsiologik o'lchov – lug'atni aniq bir mamlakat, millat kishisiga, shu millatning milliy madaniyatiga xoslaydi. Chet ellik kitobxonlarga mo'ljallab yoki chet tilini o'rganishga mo'ljallab tuzilgan lug'atlar lingvomamlakatshunoslik, lingvodidaktik xususiyatga ega bo'ladi. Har qanday lug'atda lug'at foydalanuvchilari mansub millatning urf-odatlarini, tabiati, iqlimi, milliy ruhi aks etmogi lozim; 3) lingvistiko'lchov – lug'at so'zligi bilan bog'liq bo'lib, lug'at maqolalarining berilishi, so'z ma'nolarini sharhlash, turdosh lug'atlarda (ma'nodosh so'zlar, zid ma'noli so'zlar, darajalanuvchi so'zlar, talaffuzdosh so'zlar, uyadosh so'zlar lug'atlari) fikrlar uzviylikini ta'minlash, ortiqcha takrorlar, bir so'zni ikki o'rinda baholash kabi muammolarni tartibga soladi; 4) semiotik (ishoraviy)o'lchov – lug'atdagi leksikografik simbolika, shartli belgilar, qisqartmalardan foydalanish bilan bog'liq muammolarni nazorat qiladi. Qaysi o'rinda qora harflar, ostiga chizilgan yoki yotiq harflar qo'llanilishi, arab, rim raqamlari, qavs, yarim qavs, to'rtburchakli qavs, tirening ishlatilishi va hokazolar bilan shug'ullanadi.

Tadqiqot metodi. Lug'at uchun material tanlash har qanday lug'atni tuzishda ham asosiy muammolardan biridir. Lug'atdagi so'zlarning o'ziga xos belgisi eng zarur, eng muhim ma'lumotlarni qamrab olishi, aniq, qisqa, lo'nda bo'lishidir. Lug'at uchun material tanlashning ommaviy uslubi nutqda eng ko'p qo'llanadigan so'zlarni qamrab olish mezonidir. Ammo keyingi tadqiqotlar material tanlashda, nafaqat eng ko'p qo'llanadigan so'zlarni qamrab olish, balki kam iste'molli, doimiy zahirada turuvchi so'zlarni ham chetda qoldirmaslik lozimligini ko'rsatmoqda. Tahlil biror badiiy asar ustida ketganda, so'zlarning qo'llanish darajasiga tayanish yaxshi natija beradi. Biroq biror tilga mansub so'zlarni qo'llanish darajasiga ko'ra ro'yxatlashtirish unchalik samarador usul hisoblanmaydi, chunki tildagi so'zlar turli uslubiy qurshovlarda turlicha qo'llanish darajasiga ega bo'ladi. O'quv lug'atiga material tanlashda so'zlarning qo'llanish darajasiga tayanish mezonini takomillashtirilishi, boshqa mezonlar bilan qoplanishi, umumiy va mukammal mezon bo'lishi uchun kamida quyidagi uch jihatni hisobga olish lozim: 1) so'zlarning qo'llanish miqdori, darajasiga tayanish; 2) so'zlarning mavzuiy guruhlarini tanlash; 3) lug'at turi bilan bog'liq maxsuslashgan so'zlarni tanlash. Shu o'rinda shuni ham aytib o'tish kerakki, lug'atda so'z yig'ish mezonlarining hech biri barcha o'quv lug'atlari uchun birdek qolip bo'la olmaydi, lug'at mavzusi va maqsadidan kelib chiqqan holda shakllantiriladi.

Leksikografiya nazariyasi lingvistik tavsiflash nazariyasi masalalari haqida o'ylantirishga majbur qiladi. Lingvistik tavsiflarda (grammatik va lug'aviy) har qanday tavsif kabi nisbiylik tamoyil(prinsip)lari amal qiladi. Nisbiylik deganda bir leksik birlikning bir necha ekvivalentlar orqali ifodalanishi emas, balki grammatika yoki lug'at o'quvchisining tushunish darajasiga yo'naltirilganligi nazarda tutiladi. Nisbiylik prinsipi tavsif tanlash erkinligi asosida emas, balki amaliyot, aniq tarixiy vaziyat, ma'lum kommunikativ sharoitdagi real aloqa orqali optimal tavsiflar tanlash bilan aniqlanadi [1, 56]. Hatto yagona to'g'ri tavsif bo'lgan taqdirda ham, ushbu tavsifning metatili masalasi ochiq qolmoqda. Agar bir til aspekti (bizning vaziyatimizda termin) ikki ta'rifga ega bo'lsa, ularni o'quvchi mutaxassisligiga qarab ma'lum mezonlar bo'yicha taqqoslab tahlil qilish mumkin bo'ladi.

Adabiyotshunoslik terminlarini tadqiq qilish jarayoni ularning lug'atlardagi talqini va tavsiflanishi bilan bog'liq jarayon hisoblanadi. Shu sababli ingliz adabiyotshunoslik terminlari izohli lug'atlarining bir nechitasi bilan tanishib chiqildi. Har bir lug'at ma'lum davrga tegishli bo'lib, ularning tuzilishi, hajmi, nashr etilgan vaqti, foydalanuvchilar yo'nalishi kabilarga e'tiborimizni qaratamiz.

Muhokama. Ingliz adabiyotshunoslik terminlarini tavsiflovchi turli xil masalan: spravochnik, glossariy, adabiyotshunoslik ensiklopediyasi va boshqa shakl lug'atlari anchagina. Har bir lug'atning material tanlash va yetkazib berishda, albatta, maqsadi turlicha bo'lib, ular oddiy filolog talabaga asosiy tushunchalar haqida ma'lumot berishdan tortib, zamonaviy adabiyotshunoslik leksikasi va estetikaning batafsil yoritilishigacha bo'lgan talqinlardan iborat. Shunday qilib, XX asrda nashr etilgan ingliz adabiyotshunoslik terminologiyasi lug'atlari orasidan quyidagi lug'atlar tanlab olingan:

1. The Dictionary of World Literary Terms [J.T. Shipley, 1970]. Lug'at antik davr tarixidan hozirgi kunga qadar bo'lgan adabiy tanqid (a consideration of literary criticism) tushunchasi tahlilini bayon etadi. Adabiy tanqid tushunchasi adabiyotshunoslik terminlari, adabiy maktablar talqini, oqimlar, butun tarix davomida adabiyotshunoslik terminologiyasi tili va vositalari talqinini o'z ichiga olgan. (*techniques of... the major languages of ancient and modern terms* - "klassik va zamonaviy terminlarni ifoda etgan asosiy tillar vositalari").

Ushbu lug'atning kirish qismida nashrning aniq maqsadi va auditoriya ko'rsatib o'tilgan. Bu esa lug'atning maxsus auditoriyaga mo'ljallanmaganligi, uni chop etishdan asosiy maqsad terminosistema haqida umumiy ma'lumotlar berishdan iborat bo'lgan. Shuni ham aytib o'tishimiz joizki, lug'at o'z davrida adabiyotshunoslik terminologiyasining talqiniga bag'ishlangan birinchi va yagona nashr hisoblangan (*all the material included in the first edition was prepared especially for this book, which was the first of this kind*).

Bu, o'z navbatida, ushbu sohaga qiziqishni oshirishga nisbatan qo'yilgan qadam bo'lgan. Sohaning bu tarzda o'zlashtirilishining boshlanishida lug'atning qat'iy ixtisoslashgan bo'lishi o'rinsiz, aksincha, lug'at nomutaxassislar tomonidan ham mutoala qilinishi mumkinligidan dalolat beradi. Muallif keng auditoriyani qamrab olishga harakat qilgan.

2. *Critical Terms for Science Fiction and Fantasy. A Glossary and Guide to Scholarship* [Garry K. Wolte, 1946]. Lug'at – glossariy, *Science Fiction and Fantasy* (“ilmiy fantastik” va “fentezi”) adabiy janrini tavsiflovchi terminlar va tarkibida termin mavjud bo'lgan sitatlar majmui. Mualliflarning asosiy maqsadi ushbu soha bilan ishlash uchun material berish bo'lgan. “*Glossary is not an attempt to the breadthand variety of critical thought that has been brought to bear on this fields*”, («Lug'at–ushbu sohani keng qamrovli va xilma -xilligini namoyish qilishga qaratilgan emas»).

3. *Current Literary Terms. A Concise Dictionary* [A. F. Scott, 1965]. An'anaviy va zamonaviy adabiyotshunoslik terminlarining etimologiyasi va qisqacha talqinlarni bayon etuvchi, sitata va tanqidiy sharhlar bilan boyitilgan lug'at : “...a complete reference-book ... giving the etymology and concise comprehensive definition of the principal terms used in all branches of literature. Definitions are illustrated with extensive quotations ... The book, which is international, includes descriptions of forms as various as Dadaism, Epic and Kabuki, and provides scholarly information with a dear critical line ...”.

4. *A Dictionary of Literary, Dramatic and Cinematic Terms* [S. Bamet, M. Berman, W. Burto, 1971]. “... terms ought not to tyrannize the reader; rather, they may in part be the means whereby he takes (in Hery James' words) “possessions of literature”– ushbu original yondashuv materiallarning bayon qilinish xarakteriga ta'sir ko'rsatgan bo'lib, terminlar sof ilmiy uslubda talqin qilinmay, balki misollar bilan tavsiflangan. Bu osonlashtirilgan didaktika, havaskor-o'quvchilarni qo'rqitmasdan, aksincha, ularni qiziqtirib fanga yaqinlashtirishga xizmat qiladi. Adabiyotshunoslik terminlari ortida o'quvchini “azoblash” qobiliyati borligi ham aytib o'tilgan.

5. *A Dictionary of Literary Terms* [Harry Show, 1972]. O'sha davrda adabiy tanqid terminlari haqida to'liq ma'lumot beruvchi birinchi nashr hisoblangan: “...book defines, explains and illustrates ... all literary terms, references, and allusions that today's general reader and student are likely to encounter... The aim - to communicate with ordinary reader, the student and aspiring poet, novelist, dramatist”. Ushbu lug'at ma'lum darajada ixtisoslashgan va mutaxassis (talabalar, adabiyotshunoslar)lar uchun mo'ljallangan.

6. *Dictionary of Modern Critical Terms* [R. Fowler, 1973]. Ushbu lug'at faqat adabiyotshunoslik terminlari haqida ma'lumot bermasdan, tanish bo'lgan terminlar haqidagi ma'lumotlarni yanada kengaytirishga yo'naltirilgan. Lug'at terminlar bilan tanishish jarayonida ham qiziqish uyg'otishga qaratilgan ham ularga boshqa tomondan qarab chiqish, tushunish, muomalada terminlardan qanday foydalanishga qaratilgan: “encouraging a new perspective on literary terminology, to stimulate curiosity about how literary terms work actively for us, rather than to satisfy a utilitarian desire to gain access to their traditional meaning”. Lug'at ma'lum darajada “aktuator” (actuator) zamonaviy lug'atlar tuzish tamoyillari asosida tuzilgan. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarga tanish bo'lgan terminlarning nafaqat boshqa komponentlar bilan muvofiqligini ko'rsatadi, balki ularning yangi talqini yoki ifodalanihini ham namoyish etgan. Bundan ko'rinadiki, asosiy auditoriya – maxsus fanni o'rganishga moslashuvchan talaba va o'qituvchilardir: “*The student and teacher of literature will find here a highly informative and stimulating exploration of the major concepts of modern criticism*”. Kirish qismidan fan tavsifining murakkabligi sababli (adabiy til haqida adabiy gapirish), tavsiflar “lug'aviy talqinlar”ga o'xshamasdan, terminlar haqidagi badiiy esselarga o'xshab ketgan (“*the entries are not definitions, but minor essays...*”).

7. *Literary Companion Dictionary* [David Grambs, 1984]. Lug'at, asosan, og'zaki adabiy nutqni ifodalovchi terminlarni tavsiflagan. Unda nafaqat adabiyotshunoslik, balki jurnalistika, tilshunoslik, tahrir ishi kabi sohalarga oid terminlar mavjud: “*Dictionary of proseterminology and of the devices of everyday speech and hence does not include the numerous poetry and classical drama terms commonly found in other literary handbooks...*”.

8. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms* [C. Baldick, 1992]. Lug'at adabiyotshunoslik terminlarining ma'nolarini qisqa talqin qiluvchi qo'llanma hisoblanadi. Ammo mualliflar tomonidan ta'kidlanganidek, ushbu lug'atning maqsadi terminlarga uzundan uzoq talqin berish, ularni katalogga solish yoki xatlash bo'lmagan – “...It cannot purport to fulfill the functions of a balanced expository guide to literary criticism or literary concepts, nor does it attempt to catalogue the entire body of literary terms in use”. Aksincha, adabiyotshunoslik doirasida anchagina murakkab, o'rganuvchilar uchun anchagina noaniq terminlarni qisqa va lo'nda qilib ochib berish asosiy o'ringa qo'yilgan – «...It offers instead to clarify those thousand terms that are most likely to cause the student or general reader some doubt bafflement in the context of literary criticism and other discussion of literary works»; «... This Dictionary provides succinct

and often witty explanations of one thousand potentially troublesome terms, encountered in the study of literature)».

9. The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory [J.A.Cuddon, 1992]. Ushbu lugʻat zamonaviy adabiyotshunoslik va adabiy tanqid va shunga yaqin sohalardagi asosiy tushunchalarni qisqacha talqin qilgan: «... to provide a serviceable and fairly comprehensive dictionary to those literary terms which are in regular use in the world today .. a few terms of printers, grammarians, philologists and linguisticians». Lugʻat mutaxassislariga moʻljallangan. Lugʻatning debocha qismida muallif, umuman, nimani adabiyot terminiga kiritish mumkinligi haqida umumiy mulohazalar keltirib, hozirgi kunda adabiy asarlarni tahlil qilishda foydalanish mumkin boʻlgan barcha adabiy tushunchalar tasnifini taklif qilgan: “*Technical terms (metonymy), Forms (lymeric), Genres of kinds (fabliau), Technicalities (aesthetic distance), Groups-Schools-Movements, Well-known Phrases, - isms (realisms), Motifs or Themes (Faust-theme), Personalities, Modes-Attitudes and Styles (irony, sentimental comedy), Objects/Artifacts (polygraph), concepts (sincerity, sublime)*”.

10. Yana bir adabiyotshunoslik terminlarini tavsiflovchi lugʻat borki, uni ham ushbu roʻyxatga kiritishni lozim topdik. Bu A Glossary of Literary Terms [M. H. Abrams, 1957] lugʻati. Ushbu lugʻatdagi terminlarni izohlashda muallif, asosan, jahon adabiyoti durdonalaridan foydalanishga harakat qilgan. Ayrim terminlar izohida bir nechta tarixiy voqea va faktlarga murojaat qilingan va ularni muallif yillar bilan berishga harakat qilgan. Maʼlumotlarning aniqligini taʼminlash maqsadida har bir foydalanilgan asar yoki tarixiy maʼlumot manbasi keltirilgan. Bir nechta termin bitta umumiy termin ostida ifodalangan: *Terms that are related but subsidiary, or that designate subclasses, are discussed under the title heading of the primary or generic term; in addition, words that are often used in conjunction, or as mutually defining contraries, are discussed in the same essay.* Yana shuni ham taʼkidlash kerakki, har bir termin izohlanayotgan vaqtda biror adabiy asarga murojaat qilinganda shu asar muallifi haqida ham batafsil maʼlumotlar keltirib oʻtiladi. Baʼzi adabiyotshunoslik terminlarini izohlashda bitta emas, balki bir nechta yozuvchi va shoirlarning asarlariga murojaat qilinadi. Lugʻat adabiyotshunoslik mutaxassisligi boʻyicha tahsil olayotgan talabalar, qolaversa, adabiyotga qiziqishi boʻlganlar uchun moʻljallangan: *..., the book has proved to be a useful and popular work of reference for advanced students, as well as for the general reader with literary interests.*

Yuqoridagi ingliz adabiyotshunoslik terminlari lugʻatlaridagi terminlar tarkibini jadvalda berishga harakat qildik va quyidagi natijalarga erishildi.

Lugʻatlar terminologik guruhlar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
adabiyotshunoslik maktablari, oqim va davrlar	+		+	+	+	+	+	+	+	+
adabiyotshunoslik janrlarini ifodalovchi terminlar	+	+						+		+
teatr-kino terminlari			+	+				+	+	
adabiyotni turdosh fan tushunchalari bilan bogʻlovchi terminlar			+		+	+		+		
kundalik nutqda ishlatiladigan prozaga oid terminlar	+						+			
adabiyotga xizmat qiluvchi kasblarni ifodalovchi terminlar						+		+		

Yuqorida adabiyotshunoslik terminlarini izohlovchi oʻnta lugʻat koʻrib chiqildi. Ularning barchasi adabiyotshunoslik terminlarini izohlashda tarixiy-madaniy ahamiyatga ega ekanligining guvohi boʻldik. Lugʻatlarining tarkibi va kirish qismlarini koʻrib chiqqanimizda adabiyotshunoslik fani turli aspektlarini tasvirlovchi quyidagi terminologik guruhlarini aniqladik: adabiyotshunoslik maktablari (*Literary criticism forms and terms*); adabiyotshunoslik janrlarini ifodalovchi terminlar; teatr-kino terminlari; adabiyotni turdosh fan tushunchalari bilan bogʻlovchi terminlar (*literary allusions and references*); kundalik nutqda ishlatiladigan prozaga oid terminlar (*prose terms and devices of everyday speech*); adabiyotga xizmat qiluvchi kasblarni ifodalovchi terminlar (*terms of printers, grammarians, philologists and linguisticians*). Ingliz adabiyotshunoslik lugʻatlari tahlil natijalarini jadvalda koʻrsatishga harakat qildik. Ushbu jadvaldan

yuqorida ko‘rib chiqqan lug‘atlardagi terminlar tarkibini aniq ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Chunki ularning kirish qismi va nomlanishidan zamonaviy G‘arb terminologiyasining chegaralarini aniq belgilab bo‘lmaydi.

Xulosa. Ilmiy va didaktik adabiyotlarda adabiyotshunoslik terminlariga berilgan lo‘nda, mantiqan izchil izohlangan ta‘riflar mavjudligi kuzatiladi. Bu terminologiya qonuniyatlaridan kelib chiqqan. Termin qaysi tilda bo‘lishidan qat‘iy nazar mazmunan aniqlikka va ixchamlikka asoslanadi. Adabiyotshunoslik terminlarining shakllanishi va takomili so‘z san‘ati va adabiyotshunoslikning, shuningdek, adabiy tilning taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq. Ingliz adabiyotshunoslik terminlarini izohlovchi o‘nta lug‘at ko‘rib chiqildi. Ularning barchasi adabiyotshunoslik terminlarini izohlashda tarixiy-madaniy ahamiyatga ega ekanligining guvohi bo‘ldik. Lug‘atlarning tarkibi va kirish qismlarini ko‘rib chiqqanimizda adabiyotshunoslik fani turli aspektlarini tasvirlovchi ma‘lum terminologik guruhlar aniqlandi. Ushbu lug‘atlarni tuzishdan asosiy maqsad muallif kundalik hayotda duch kelinadigan terminlarni izohlash emas, balki tushunishi qiyin bo‘lgan, kamdan kam duch kelinadigan terminlarga izoh berish bo‘lgan. Adabiyotshunoslikka oid terminlar bir necha guruhlarga ajratiladi. Adabiy tushunchalar sharhlangan lug‘atlarda so‘zlarni berishda lug‘atlar soha mutaxassislari yoki sohaga qiziquvchilarga mo‘ljallanganligi bilan farqlanadi. Lug‘atlar bir xalq adabiyoti yoki bir necha mushtarak adabiyotlar materiali (tushuncha, terminlari) asosida tuzilishi mumkin. Adabiy tushunchalarning, binobarin, terminlarning mazmunan turli- tumanligi sabablarini makon, zamon, ijtimoiy-g‘oyaviy, milliy kesimda o‘rganish maqsadga muvofiq. Bu yerda adabiyotshunoslik terminlarini darajalash, ulardan qaysi biri adabiyot ilmi va amaliyoti uchun, birlamchi, qaysilari, ikkilamchi, ekanligini aniqlash maqsadga muvofiq. Shuning uchun kuzatishlar va xulosalarning ishonchliligini ta‘minlash maqsadida adabiy terminlarni tushuncha va dunyoqarashlar tizimi birligi sifatida o‘rganish lozim. Adabiyotshunoslik terminlari dinamik xarakterda, ya‘ni tug‘ilish, nutq va lug‘atlarda qo‘llanish, yangi ma‘no turlarini kasb etish, faol va nofaol rivojlanish bosqichlarini boshdan kechirish kabi xususiyatlarga ega. Shu xususiyatlarni hisobga olmasdan adabiyotshunoslik terminlarini tushunish ham, izohlash ham, lug‘atlarda xatlash ham juda qiyin kechadigan jarayondir.

ADABIYOTLAR:

1. *Виноградов В.В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика. - М. : 1959.*
2. *Хазанова О.Э. Словарное представление литературного процесса. // по изд. Русский филологический вестник. - М., 1994*
3. *Abrams M. H. A Glossary of Literary terms. – Heinle & Heinle, a division of Thomson Learning, Inc., 1999. – 366p.*
4. *Baldick Chris. The Concise Oxford Dictionary of Literary terms. - Oxford: Oxford University Press, 2001. – 280 p.*
5. *Barnet S., Berman M., Burto W. A Dictionary of Literary, Dramatic and Cinematic Terms. – Boston, 1971.*
6. *Bekson K., Ganz A. Literary Terms. – N. Y. , 2001.*
7. *Cuddon J.A. Dictionary of Literary terms and literary theory. – Fourth edition published in Penguin Books, 1999. – 784p.*
8. *Drabble M., Stringer J. Concise Companion to English Literature. – N.Y., 1996.*
9. *Grambs D. Literary Companion Dictionary. – London, 1984.*
10. *Fowler R. Dictionary of Modern Critical Terms. – США, N.Y. 1973.*
11. *McArthur T. The Concise Oxford Companion to the English Language Oxford:Oxford University Press, 2005. – 288б.*
12. *Merriam Webster Encyclopedia of Literature. – Merriam Webster & Britannica, 1995.*
13. *Scott A. F. Current Literary Terms. A Concise Dictionary. –Cambridge Univ.Press, 1965.*
14. *Shipley T. The Dictionary of World Literary Terms. // США, вконии 1970nouзд. N.Y., 1943.*
15. *Show H. A Dictionary of Literary Terms. – N.Y., 1905. Copyright, 1972.*
16. *Wolte G. K. Critical Terms for Science fiction and Fantasy. A Glossary and Guide to Scholarship. – London, New York, 1946.*
17. *Saidova Mukhayyo Umidullayevna. "Semantic analysis of english poetic terms in literary dictionaries." research and education 1.1 (2022): 38-46. <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/682>*
18. *Саидова М. У. (2021). К. Болдикнинг “Адабиётшunoslik терминларининг қисқача изоҳли оксфорд лугати” даги ясама адабиётшunoslik терминлари таҳлили. международный журнал искусство слова, 4(2). <https://tadqiqot.uz/index.php/art/article/view/3240>*

19. Саидова М. (2021). *The concise oxford dictionary of literary terms. луеатидаги драма адабий турига хос терминларининг мазмуний таҳлили*//Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4453

20. Saidova M. U. (2020). *Lexicographic and ethymological analysis of the concise oxford dictionary of literary terms*
BY.<https://namdu.researchcommons.org/cgi/viewcontent.cgi?article=2723&context=journal>